

- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- VeMFN. = *Veszprém megye földrajzi nevei. 2. A Pápai járás.* Szerk. BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 171. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987.
- ЭССЯ = *Этимологический словарь славянских языков: Общеславянский лексический фонд.* Под ред. О. Н. Трубачева. 1–. Москва, 1974–. <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja> (2017. 01. 20.)

Place names of the estate of Kajár in the Bakonybél Regestrum

The 1086 regestrum of the Benedictine monastery of Bakonybél is an early and important document containing scattered data of Hungarian: it contains 87 Hungarian place names and 136 names of persons. Nine of the Abbey estates have detailed descriptions of fields, too. The paper introduces the eleven place names occurring in the description of the estate of Kajár, in the southern part of Győr County. The structure of the presentation is as follows: localization of the exact places, varieties of the names in later sources, the origins of the names, their structure, their functional-semantic content, their common noun vs. proper noun character.

Keywords: Bakonybél Regestrum, historical place names, early document, description of fields.

PELCZÉDER KATALIN
Pannon Egyetem

Mely szláv nyelvből jött *zabrál* szavunk?

A magyar nyelv szláv jövevényszavainak kutatása során igen gyakran kénytelenek vagyunk megbékélni azzal a körülménnyel, hogy a szláv nyelvek ma is szembetűnő hasonlósága régebben még nagyobb volt, s emiatt az esetek zömében régi szláv jövevényszavaink átadó nyelveként egyszerűen lehetetlen valamely konkrét szláv nyelvet megjelölni (vö. KNEZSA 1942: 178). Régi szláv jövevényszavaink jelentős része ugyanis bármely mai szláv nyelv honfoglalás kori alakjából származhat, sőt pl. *bab*, *bába*, *dajka*, *déd*, *ikra*, *mák*, *patak*, *rák*, *széna*, *szita* szavaink szláv előképe nemcsak akkor, hanem még ma is nagyjából ugyanúgy hangzik az összes környező szláv nyelvben. A honfoglalást követő első évszázadokban jelentősebb mennyiségű írott nyelvemlék hiányában a nyelvészeti kritériumokat filológiaiak sem tudják pótolni. Joggal hihetnők azonban, hogy amint közeledünk a szövegekkel, szótárakkal bőségesen dokumentált modern nyelvek korához, nem okozhat már gondot egy-egy újabb szláv jövevényszó eredetének a pontosabb meghatározása, mert ha több szláv nyelvben meglévő szavak esetében hangtani és/vagy jelentéstani megkülönböztető jegyek gyakran nem állnak is rendelkezésünkre, a szótörténet rávilágíthat arra a nyelvi közegre, amelyben az átvétel történt, s ezáltal az átadó nyelv is megállapíthatóvá válik.

A helyzet azonban még 20. századi szláv jövevényszavaink esetében sem mindig egyszerű, különösen, ha szóbeli kölcsönzésről van szó. Ilyen például *zabrál* '(lopva v. rabolva) szerez; fosztogat' (ÉKsz.² 1490) szavunk, amelyet NYOMÁRKAY ISTVÁN (2013:

76) legutóbb az orosz jövevényszavak között említ, s megjelenését nyelvünkben a magyar lakosságnak a II. világháború végén a szovjet hadsereggel kapcsolatban szerzett élményeivel hozza összefüggésbe. A szó azonban nem a II., hanem az I. világháború idején került be nyelvünkbe (1916 óta adathozható), és korántsem csak az akkor is ellenséges oroszok, hanem éppolyan jó eséllyel a monarchiabeli északi szláv bajtársak (csehek, szlovákok, lengyelek, ukránok) nyelvéből is származhat, s ez nyelvészeti kritériumok alapján nem dönthető el, mivel az ősszláv **zabrati* 'elvesz' folytatói mindezekben a nyelvekben megvannak (cseh *zabrat*, szlovák *zabrat'*, lengyel *zabrać*, ukrán *забрáму*, orosz *забрáть*) és az infinitívuszképző hangalakjától és a szóhangsúlytól eltekintve gyakorlatilag ugyanúgy is hangzanak (vö. TESz. 3: 1181; EWUng. 2:1657).

A hangsúlykülönbséget leszámítva a *zabra*- hangsor azonos a múlt idő alakjaiban is (egyes szám 3. személy, hímnem: cseh és szlovák *zabral*, lengyel *zabrał*, ukrán *забрáв*, orosz *забрáл*); ahol nagyobb a különbség némelyik fenti szláv nyelv között, az – befejezett szemléletű igéről lévén szó – a jövő idő (például az egyes szám első személyű alakok: cseh *zaberu*, szlovák *zaberiem*, lengyel *zabiorę*, ukrán és orosz *заберý*), ezeknek a szövegbeli gyakorisága azonban nyilvánvalóan kisebb, mint a múlt idejű alakoknak és a különféle segédigékkel gyakran kapcsolódó infinitívusznak (vö. pl. a jelenleg csaknem 300 millió szavas orosz nemzeti korpusz gyakorisági adatait: *забрал* – 2064, *забрала* – 829, *забрало* – 218, *забрали* – 2453, *забрать* – 2211, *заберу* – 349, *заберешь* – 107, *заберет* – 489, *заберем* – 227, *заберете* – 40, *заберым* – 536, vagyis az összesen 7775 *zabra*- hangsort tartalmazó múlt idejű és infinitívuszi alakkal szemben mindössze 1748 *zaber*- tőváltozatot mutató jövő idejű alak áll szemben, l. NKRJa). A helyzet nyilván hasonló a többi érintett szláv nyelvben is, tehát a szóba jöhető nyelvekben közös alakoknak lényegesen nagyobb esélyük volt átkerülni a magyarba, mint a differenciáltabbaknak, amelyek esetleg közelebb vihettek volna bennünket az átható nyelv pontosabb meghatározásához.

Teljesen azonban mégsem reménytelen választ adunk a címben feltett kérdésre. Az I. világháborús katonanyelvre frissen visszaemlékező CSEFKÓ GYULA a *zabráл* megjelenését a galíciai hadszíntérhez köti, s példából ítélve valószínűleg az ő közlése alapján származtatta KISS LAJOS (1968: 255) szavunkat – különösebb indoklás nélkül – a lengyelből és/vagy az ukránból. Az magyar katonák által differenciálatlanul *csujes*-eknek (< ukrán *чуйи?* 'hallod?') nevezett galíciai lengyel és ukrán „bennszülöttek” nyelvéből vették át a *nyémám*, *nyima nyicz* 'nekem nincs, semmi sincs', *muszkáli zabráli* 'elvitték a muszkák' kifejezéseket (CSEFKÓ 1921: 168). Ebből a *nyémám*, *nyima nyicz* határozottan lengyel (*nie tam*, *nie ma nic*, vö. ukrán *не маю, нема нічого*), a *muszkáli zabráli* lehet akár a lengyel *Moskale zabrali*, akár az ukrán *москалі забрали* átvétele is. Egy első világháborús alakulat történet szerzője úgy emlékezik, hogy a *zabráл* szó a kárpáti ukránból származik: „... még más két, akkor [1915 tavaszán] elterjedt kárpáti kifejezést örökítünk meg. Egyik volt a *nyimá*, másik a *zabrálni*. Mindkettő az ottani rutén lakosság azon szavaiból eredt, hogy mikor a miénk a falvakban kértek tőlük valamit [...], mindig azzal feleltek: »nyimá nyics moszkáli zabráli!«. T. i. hogy semmijük nincs, mert a muszkák mindenüket elvitték. Erre maradt a rutének, tótok elnevezésére a *nyimá*, – a háborúban mindennapos »engedély nélküli szerzésre« pedig a *zabráл* kifejezés” (DESEŐ 1931: 97).

Az idézett visszaemlékezések az I. világháború galíciai hadszínterére vonatkoznak. Ide a magyarországi alakulatok már 1914 őszén kivonultak és óhatatlanul kapcsolatba kerültek a Kelet-Galiciában többségében ukrán, Nyugat-Galiciában többségében lengyel

nyelvű lakossággal. A formailag átadó nyelvként szóba jöhető szláv nyelvek közül a szótörténet elsősorban az ukrán, másodsorban a lengyel nyelvből való átvételt támogatja, a cseh és a szlovák átadó nyelvi szerepe mellett nem szólnak érvek, a szakirodalomban felmerült orosz eredeztetés annak ellenére sem valószínű, hogy a galíciai hadszíntéren az oroszok ellen folyt a háború. Ez érthető is: a fosztogatások nem azok emlékezetében hagytak mélyebb nyomot, akik „elzabrálták” a civil lakosság javait, hanem azokéban, akikről elvették azokat.

Hivatkozott irodalom

- CSEFKŐ GYULA 1921. A háborús katona-nyelvből. *Magyar Nyelv* 17: 167–172.
- DESEŐ LAJOS 1931. *A m. kir. szatmári 12. honvéd gyalog ezred, valamint menet- és népfelkelő ezredeinek története*. Dunántúl, Budapest.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. Pusztai Ferenc. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1997.
- KISS LAJOS 1968. Дальнейшие задачи изучения славянских заимствований в венгерском языке. *Studia Slavica Hung.* 14: 253–257.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In: SZEKFÜ GYULA szerk., *A magyarság és a szlávok*. Magyarságtudományi Intézet – Franklin Társulat, Budapest. 168–188.
- NKRJa = *Национальный корпус русского языка*. <http://www.ruscorpora.ru> (2017. 03. 17.)
- NYOMÁRKAY ISTVÁN 2013. *Szláv szomszédaink*. Pont könyvek 5. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

ZOLTÁN ANDRÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZEMLE

Fazakas Emese, *A magyar igekötőrendszer változása a 15. századtól napjainkig hét térvizony szemantikai struktúrájának alapján*

Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2015. 407 lap

A hosszú című kötet szerzőjét kettős cél vezérelte munkája megírásában: egyfelől arra kereste a választ, hogy „milyen körülmények határozzák meg az igekötők és az igék kapcsolódását”, másfelől azt kívánta feltárni, hogy „miért váltották fel bizonyos igék igekötőjüket a magyar nyelv története során ugyanabban az összefüggésben, miközben az új igekötős ige használati köre megegyezik a régivel” (7). A munka szerves folytatása, összegzése FAZAKAS EMESE hasonló tematikájú írásainak (többek között FAZAKAS 2007, 2014), így – stílusosan a kognitív nyelvésztől kölcsönözve a képet –, kijelenthetjük, hogy továbbhaladt az általa megkezdett úton-ösvényen. Kutatási módszerét eddigi nyelvtörténeti tapasztalataira és szellemi környezetének inspirációira támaszkodva alakította ki,